

Rába György: A valóság vendége

Az embert, ha léte törvényszerűségeiről és végkifejletéről elmélkedik, gyakran megkísérti az a tudat, hogy csak vendég a földön. Ez az alapérzése Rába György legújabb verseskötvének. Sűrű szövésű költemények sorakoznak egymás után, s bennük majdnem mindig egy nagyon tudatos, folyvást kínzó kételyek és kérdések révén és szorításában előre haladó, a jelenségeket értelmezni szándékozó lírai személyiség körvonalai sejlenek föl. Rába György ugyanis alapvetően rejtőző, szemérmesen a háttérben maradót alkot, aki néha döbbenet, néha csodálkozva, néha együttérző iróniával figyelő alakmását, a másik énjét, akit rendszerint elrejt a jómodor, a konvenció, de néha kitör kötelekei közül: „Reggel cipőmbé bújik / senki sem sejt hol / csavarog hentereg / kikkel együtt csahol / Varjakat szólogat / vadakat szelidít / magára hagyottan / fejével kuglizik”. (A *betolakodó*) Ez a sejtelmes árnyék újra meg újra felbukkan költeményeiben, melyeket talán épp e „másik” személyiség jelenléte tesz alapvetően reflexívűvé. Ha hihetünk a modern líra elemzőinek, s úgy értelmezzük az újabb költészetet, mint folytonos úton levést, olyan köztes állapot rajzát, melyből a kezdet és a vég, az indulás és a megérkezés pillanatának rajza hiányzik, Rába György lírája szinte hiánytalanul beleillik ebbe a meghatározásba: verseiben fel-felsejlik az elveszített éden látomása, egy elharapott mondatban, félíg vázolt képen, az idő metszeteiben idézi vissza. Olvasóját állandóan megkísérti az érzések teljességének az a boldogító érzése, mely csak töredékeiben tapasztalható, de ezek a széttört cserepek módjára halmozódó érzéstömbök mégis a legmélyebb és legszebb humánus érzéskörök sejtelmét idézik. A kötet egyik legszebb, legmélyebb versében, *Az üldözöben* a jóság teljességére való képtelenségünket ábrázolja: mint ha a kis herceg valamelyik példázata eleveledné meg a szorongatóan hiteles életvalóságban, mely megrendítő hitellel és igazsággal jeleníti meg a közönyt, a restség állapotát.

Az úton lévő, drámaivá hangolt, nyugtalan és szenvedélyes személyiség folyvást a teljes-

ség természetrajzát kutatja, az „arany nyomot” akarja látni. Az élet azonban a maga végességével folyvást arra inti – s ennek versbeli következményei is tetten érhetők: egyfajta töredezettség, sejtelmesség, sugallatosság –, hogy az emberi szem és megismerés tökéletlen, mire e jelek közelségébe kerülünk, már megfakulnak (*Hajtúkanyar*), s nincsen szemünk arra sem, hogy meglássuk – hitelesen lássuk meg – a másik embert, s feltárjuk léte drámáját, hogy hozzásegítsük sebeinek gyógyulásához s megismertessük azokkal a szavakkal, melyek átörökhetik magánya burkát (*Észrevétlen*).

„Nézzetek meg – zsigereimben őrzöm a számadáskönyveket” – írja *Lépteim* című versében, a *Vadnyugatban* pedig megjelenik egy sajátos, fontos kép, a kegyelem térképéé, melyet mindnyájan a kezünkben tartunk, de amelynek jeleit értelmezni talán a legnehezebb. Ha Rába György költészetét folytonos drámai küzdelemnek is látjuk, e drámának alighanem épp az a kiindulási pontja, hogy térképét a kezében tartva megindul az úton, s hűvös szigorral igyekszik belerajzolni azokat a jeleket, melyek mai tudása és érzése szerint hiányoznak róla. S amint lépked a rengetegben, a sebző, gyakran értetlen világban, hirtelen elér a csodálatos kis házikóhoz, melynek fénye bevilágítja a sötétséget. Hangokat hall, görcsösen kapaszkodik fölfelé, hogy látva lásson, ám „a párkányra bár tíz körömmel / kapaszkodó kíváncsi / a sekély földre visszahuppan”, s csak azt hallja, amint a pohár „üres öbléből zúg a tájfun” (*Válaszadások kapitánya*).

Itt kezdődik valahol a nagy költészet. A zuhanásban megöregedett kapaszkodó mozdulatnál, az üres pohárban érzékelt tájfunnál, annál a makacs kíváncsiságnál, amely végül egyszer a költő birtokába juttatja majd „a zárnyitó igét”. (*Szépirodalmi*)

Beney Zsuzsa: Napló, előtte és utána

Beney Zsuzsa regényének olvasása közben gyakran merül fel a kérdés az olvasóban: lehet-e fokozni a szenvedéseket, amelyek hősei osztályrészéül jutottak? A „Napló”, mely volta-

képpen több napló elegye, átfogja – legalábbis, mint a madár repülés közben, szárnyával érinti – a század nagy botrányát, de felsejlik benne az a korszak is, ami „előtte” volt, majd szinte nagyítólenccsébe fogva ragadja meg a lét egyetemes kérdéseit, élet és elmúlás metszéspontjába sűrítve, azt az időmetszetet nagyítva ki, amelyben szokatlan élességgel látja az ember azt, ami „előtte” volt, de lazuló izmaiban, tudata változásában átélve azt is, ami „utána” következik. Mindezt félelmetes hitellel és részletességgel mondja el, s ugyanakkor nagyvonalúan; kihagyva belőle fontosnak látszó részleteket és megnövelve apróságok súlyát, s csak az egész mozaikkockákból kialakított képet összerakva döbbenünk rá, hogy ezek a látszólagos apróságok döntő szerepet játszottak a hősök tudatában, mert meghatározták az egyén szemléletmódját; neki, aki még egyszer visszatekint arra, ami „előtte” volt, ezek a fontosak, ezek a finom megérzések és sejtelmek, a szeretetnek és megértésnek szilánkjai, ezeket viszi magával kis csomagjában, amellyel utoljára lépi át a kórház kapuját.

Az újabb magyar regény nagykorúságának egyik fontos pillanata Beney Zsuzsa regénye. Tiszteletet parancsoló műveltséggel egyesíti benne a modern prózának azokat az eredményeit, melyeket Thomas Mann éppúgy megalapozott, mint Hermann Broch, s mindezt öntudatlan természetességgel, a gondolkodás folyamatára összpontosítva, folytonosan értelmezve, magyarázva, olyasformán, ahogy az ember tudatában megjelennek az ünnepek és a hétköznapok. Hanna, a regény főalakja, az elkerülhetetlen vég biztos tudatában döbben rá, milyen kevés ünnepe volt életében, s Ádám, aki megkönnyíti az ismeretlenbe vivő útját, a saját naplóját írva döbben rá az ember életének egyik legnagyobb igazságára: le kell mondanunk önmagunkról, hogy igazán szeretni tudjunk másokat, még ha ez az érzés nem egészen egyértelmű is, hiszen szétválaszthatatlanul keveredik benne a részvét, a megértés, a szánalom és a szeretet.

Az elmondottak alapján nyilvánvaló, hogy Beney Zsuzsa regényének igazi terepe az ember belső világa, az érzéseké, a sejtelmeké, azé a titkokkal terhes lelki életé, melyről sok mindent elárulnak számunkra a modern lélektan legnagyobb művelői, de amely mégis rengeteg változatot mutat, majdnem annyit, ahány gondolkodó és érző ember van. Beney Zsuzsa hősei görcsös ismétlődéssel teszik fel maguknak a kérdést: tudnak-e jól szeretni, s ami ennél is fontosabb: hogyan kell és lehet jól sze-

retni. Kendőzetlen őszinteséggel vallatják magukat, hiszen a halál távlatából tekintenek az életre, s „... ami volt, annak más távlatot ad a halál már”. Ebben a kitáguló, ugyanakkor szükségszerűen beszűkülő világban ébrednek rá az érzés korlátozott voltára, az ember határaitra, arra, hogy teljesen szinte képtelenek vagyunk megosztani magunkat, hiszen miközben mások felé fordulunk, önmagunkra is reflektálunk. A szeretet, a megértés – szüntelen és kínzó lemondás is, de épp ebben van az igazi ereje, hiszen folyvást meghaladjuk benne önmagunkat. Bár Ádámban állandóan erősödik a lelkipurdalás érzése, hiszen Hannát épp az utolsó, a legszörnyűbb heteiben hagyja magára, mégis önmagában hordja feloldozását, hiszen akart szeretni, s ez a belső, szenvedélyes erő képessé tette arra a nyitottságra, amely nélkül sosem nyilhatunk meg a másik ember számára.

A lét egzisztenciális kérdései gyakran szokatlanul, újszerű nézőpontból vetődnek fel itt. Gyakran mondjuk el, hogy szeretni jó, hogy szeretni kell, de arról ritkán elmélkedünk, hogy a szeretetre rászorulunk. Ádámnak a regény kezdetén választania kell. Eszter mellett keresi-e, találja-e meg életének nagy és kielégítő érzését, majd szinte torkot szorító szánalommal tér vissza Hannához, a nagybeteghez, mert annak van igazán szüksége rá. Valamit elveszít, mégis megnyer. Mert a szeretet paradoxon: folyvást kiüresít, mégis teljesebbek leszünk általa.

Kissé leegyszerűsítve a regény gazdag érzésvilágát, úgy ragadhatjuk meg alapstruktúráját, ha jellemzéseket két egymást kiegészítő, mégis kissé különböző szemléletmód jelenlétére utalunk: az Ószövetség szikárabb, puritánabb hagyományvilágát színezi át benne az Újszövetség szeretetre hangolt szemléletmódja. A zsidó hagyományvilág döntő eleme hősei szemléletének, de tetteikben legalább ennyire fontos, ahogy a megértés és az önátadás képességét igyekeznek kialakítani magukban, majdnem könnyes és aláztos részvéttel, mely nem kívülálló, nem ad, hanem megoszt, nem hozzáad, hanem elvesz. Hanna és Ádám önmagukból, sejtjeikből adnak a másíknak, s miközben a másíkra tekintenek, önmagukat is látják. Olyan életvitel sejtelmét adják tetteikkel, mely sokkal nehezebb a megszokottnál, mégis teljesebbnek érezzük annál, hiszen a boldogság felgyűló pillanatainak háttérében mindig ott érzékeljük a szenvedés súlyos jelenlétét. Szenvedve és kételkedve szeretni, de szeretni – ez ennek a regénynek az egyik alapkérdése,

s ezt Beney Zsuzsa bámulatos belső hitellel bontja ki.

Kevés olyan regényt ismerünk, melynek írója ilyen pontosan élné bele magát a beteg szorongatott lelkvilágába, folyvást egymásra vetítve a reményt és a reménytelenséget, a birtoklást és a lemondást, majd a végső kiüresedést, mely megnyílást jelent az ismeretlenre. Hanna példája azt is bizonyítja, meghalni csak akkor lehet emberi módon, ha ezeket a végső perceket és órákat is besugározza a szeretet

tudata, a szeretetben eltöltött időszakok segítő emléke.

Hanna léte veszélyeztetett lét, s ebben általánosítható. Ebben az élethelyzetben csak a szeretet, ez a paradox, mégis kiteljesítő életérzés adja azt a többletet, ami a rosszat is lekerkítheti, s beleágyazza létünkbe a remény elvét. Ez a végkicsengése ennek a ritka szép, megrendítő műalkotásnak. *(Szépirodalmi)*

Rónay László

Pszichológia

Mérei Ferenc: „... vett a füvektől édes illatot ...”

A közelmúltban elhunyt kiváló pszichológus művészetpszichológiai tárgyú írásainak, előadásainak gyűjteményét kapja kézhez az olvasó. A közel kétszázötven oldalas kötet lapjain három nagyobb ciklusra bontva sorjázunk a tanulmányok. Az *Izmusok* fejezetcím alatt két avantgarde irányzat, a szürrealizmus és az expresszionizmus lélektani megközelítésére vállalkozik a szerző. Az első tanulmányban Aragon és Antonin Artaud példáján mutatja be azt, hogy a szürreália jelenségébe beletartozik a magunkban hordott „kísérlet” utáni nyomozás, valamint a *hipokrizismentes lét igénye*. A szürrealista művész ezért törekszik elszakadni a tudat rögzült sablonjaitól, kijutni a tudat peremére, a víziókhoz, hallucinációkhoz. Az avantgarde művész önmagából merít: felismeri, hogy a világ, amelyben él, csak fél-reális, mert a racionális mellett létezik a képzeleti, a nem-racionális „valóság” is, s „a kettő együtt adja azt az egészet, amiért érdemes nekiindulni az odüsszeusi kalandnak”. Mérei szerint a szürrealisták a *mélylélektan nosztalgiját* valósították meg: alkotással és megértéssel tárták fel a tudatalatti rétegeket. „A szürrealizmus megerősíti azt a gondolatot, hogy a kreativitás az ember felemelkedése:

felvilágosodás a társadalomban, öngyógyítás a lelki életben.”

A másik avantgarde irányzat, az expresszionizmus létértelmezésének a mélyén az az igény lappang, hogy az életet cselekedni és kifejezésre kell juttatni. Alapvető emberi igény: „a lelki történet cselekvéses megélése”, s „ennek az emocionális töltésnek a művészi kifejezése az expresszionizmus”. Hogyan lehet azonban az expresszív megnyilvánulás közléssé? – teszi fel a kérdést Mérei. Wedekind híres színdarabjának, A tavasz ébredésének elemzése során mutatja meg, hogy az expresszionizmus mindenekelőtt *kiáltás*, „határozott társadalmi és közéleti mondanivaló, erőteljes kiáltásszerű megfogalmazásban”. Az expresszionizmust többek között az különbözteti meg a szürrealizmustól, hogy megnyilvánulása nem álomszerű, hanem „balladai”; nem a sűrítés, hanem a rövidítés a lényege. Az expresszionizmus kihagy, rövidít, néhány vázlatos képre egyszerűsíti a létet. A szürrealista áttetszővé, sokértelművé teszi emlékképeit, sűrítve éli meg valóban az egész életet. Az expresszionizmus „technikáját” a pszichológia is alkalmazza: a Rögtönzések Színházát létrehozó Moreno mutatta meg, hogy az expresszionizmusból kinövő, indulatelvezetésre épülő pszichodráma terápiás és önismereti formaként segíti az életvezetés átalakítását.

A kötet második ciklusa az *Irodalom* főcímet viseli. E ciklus tanulmányainak sorát egy